

شناخت عوامل مرتبط با کم توجهی به باورها و ارزش‌های دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی استان کرمانشاه

گلمراد مرادی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۰۷

محمدتقی سبزه‌ای**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۴/۲۳

چکیده

هدف اصلی این مطالعه، شناخت عوامل مرتبط با کم توجهی به باورها و ارزش‌های دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی استان کرمانشاه است. این مطالعه با رویکرد کمی و روش توصیفی از نوع پیمایشی و ابزار پرسشنامه ساختاریافته انجام گرفت. جامعه آماری در این پژوهش شامل کل دانش‌آموزان دبیرستان‌های استان کرمانشاه است. تعداد کل آن‌ها در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ برابر ۱۸۱۷۹۶ نفر است. با استفاده از جدول نمونه‌گیری مورگان پس از اطمینان از تعداد کل آن‌ها، ۳۸۴ نفر تعداد حجم نمونه آن به دست آمد. از اعتبار صوری روایی و آلفا کرونباخ برای پایایی ابزار تحقیق استفاده به عمل آمد و از روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیات و فن رگرسیون برای سنجش مدل تحقیق استفاده شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که محرومیت نسبی، میزان مادی‌گرایی، سهل‌گیری مذهبی، تأثیر دوستان و جامعه‌پذیری دینی بر میزان دین‌داری آن‌ها تأثیر دارد. مدل رگرسیون دین‌داری، با توجه به نتایج حاصله از این آنالیز، نشان می‌دهد متغیرهای وارد شده در مدل رگرسیونی جامعه‌پذیری مذهبی، سهل‌گیری مذهبی، میزان مادی‌گرایی، میزان محرومیت نسبی، میزان ضریب تعیین آن (R) با متغیر وابسته ۰/۵۶ به دست آمده است.

واژگان کلیدی

جامعه‌پذیری مذهبی، آگاهی مذهبی، محرومیت نسبی

مقدمه

باورهای دینی مجموعه اقدامات، رفتارها، باورها و نگرش‌هایی است که در ارتباط با اصول دین، فروع دین، و دیگر حیطه‌های مرتبط با مذهب عنوان می‌شود. مذهب به مجموعه‌ای از جهان‌بینی و ایدئولوژی اطلاق می‌شود که تلقین آن‌ها می‌تواند شیوه زندگی فرد را تعیین کند. باورهای دینی به معنای خاص که همیشه باورهای مشترک جماعت معینی هستند که از گروه خویش به آن باورها و عمل کردن به مناسک همراه با آن‌ها به خود می‌بالد. این باورها نه اینکه به عنوان امری فردی توسط همه اعضای جماعت پذیرفته شده باشند بلکه در حکم امری متعلق به تمامیت گروه تلقی می‌شوند و جزئی از وحدت گروه را تشکیل می‌دهند (تنهایی و خرمی، ۱۳۸۹، ص ۲۰). به سادگی نمی‌توان گفت نسل جوان دین‌گریز و احیاناً دین‌ستیز هستند. اینان نسبت به واقعیات موجود جامعه، دیدگاه‌های متفاوتی دارند و چه بسا در بخشی از آن‌ها دیدگاه‌ها و نارضایتی‌ها وارد باشد؛ ولی ممکن است برخی از جوانان با توجه به شرایط محیطی و خانوادگی از روند نارضایتی بیشتری برخوردار باشند و بعضی از نارسایی‌ها را ناشی از قوانین دینی بدانند و در نتیجه اشکالات خویش را متوجه دین بکنند. از طرفی توسعه فرهنگ دینی جامعه ایرانی یکی از دایه‌های اساسی انقلاب اسلامی است، به طوری که این موضوع هیچ‌گاه از نظر متصدیان، برنامه ریزان و متولیان فرهنگ دینی دور نمانده است و اهتمام آنان بر ارتقای دانش، بینش، باورها و اعتقادات دینی و تثبیت رفتارهای مبتنی بر فرهنگ و معرفت دینی بیان‌کننده ثبات هویت^۱ دینی جامعه نیز است. در کشور ما مناسک و رفتارهای دینی مانند روزه و نماز، شرکت در مراسم مذهبی مانند تاسوعا و عاشورا و سایر باورهای دینی اهمیت زیادی دارند. گستردگی و پویایی این مراسم و مناسک در فرهنگ ایرانی چنان است که به عنوان یکی از نیازهای اساسی روح انسان ایفای نقش می‌کند. با توجه به اینکه نوجوانان امروز در جامعه و آموزش و پرورش اسلامی رشد و پرورش یافته‌اند، انتظار آن است که از باورهای مذهبی راسخ‌تر و استوارتری برخوردار باشند و نسبت به انجام رفتارهای مذهبی تقید و پایبندی بیشتری داشته باشند؛ اما بررسی‌های انجام شده در سال‌های اخیر خلاف انتظار فوق را نشان داده است و نتیجه آنکه نماز هنوز جایگاه شایسته خود را حتی در نظام جمهوری اسلامی با به دست نیاورده است. بر اساس مطالعات انجام شده (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰؛ رفیع‌پور، ۱۳۸۱ و نیکخواه، ۱۳۸۰)، در کشور در دهه‌های اخیر

و به‌خصوص در میان نسل نوجوان، این گرایش‌ها و تمایلات مذهبی کاهش یافته است. از طرفی گرایش روزافزون جوانان به سمت تقلید از فرهنگ‌های غربی و به‌خصوص تقلید از آن قسمت از فرهنگ غربی که حتی جامعه غرب را نیز با مشکلاتی مواجه کرده است، باعث فاصله گرفتن این گروه از دین و ارزش‌های دینی شده است. در این راستا می‌توان از جمله مشکلات و تنگناهای بخش فرهنگی استان کرمانشاه به عدم تخصیص اعتبار کافی در بخش فرهنگ و هنر به‌ویژه به دلیل موقعیت مرزی بودن و نیز تعدد فرق و اقوام و مذاهب، هم‌چنین برای تربیت و پرورش زیرساخت‌های فرهنگی غیرمشهود و نیروی انسانی ماهر و توانا که به‌عنوان سرمایه هنری استان محسوب می‌گردد.

بر این اساس پژوهش حاضر سعی دارد به بررسی شناخت عوامل مرتبط با کم‌توجهی به باورها و ارزش‌های دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی استان کرمانشاه بپردازد. در پژوهش حاضر از مدل نظری گلاک و استارک استفاده می‌شود. ابعاد گرایش‌های دینی مدنظر در این مقاله بر اساس مدل گلاک استخراج گردید و شامل چهار بعد زیر است:

۱- بعد تجربی گرایش‌های دینی: دین ناظر بر تجربه‌های معنوی زندگی که برای اشخاص که به آن نائل می‌شوند این احساس ایجاد می‌شود که با خداوند یا یک امر متعالی در ارتباط هستند.

۲- بعد اعتقادی گرایش‌های دینی: دین که ناظر بر اعتقاد به واقعیت الوهیت خداوند و پیوست‌های آن (فرشتگان، بهشت، جهنم و ...) است.

۳- بعد مناسکی گرایش‌های دینی: بر اعمالی که در چارچوب زندگی دینی انجام داده می‌شود ناظر است (مثل نماز، روزه، زیارت و امثال آن).

۴- بعد پیامدی گرایش‌های دینی: یعنی تبعات تجربه‌ها، اعمال و اعتقادات دینی افراد در زمینه‌های مختلف زندگی (کیوی و وان کامپنهود، ۱۳۸۶، ص ۱۱۷).

پژوهش و بررسی پیرامون دانش‌آموزان به‌عنوان نوجوانان و جوانان از چند جهت اهمیت دارد:

۱- دانش‌آموزان آینده‌سازان جامعه هستند بنابراین اگر از بنیاد و ریشه، آن‌ها را به‌عنوان افرادی متعهد و مسئولیت‌پذیر بارآوریم، لازم است در جهت تقویت شناخت و آگاهی دینی،

اعتقادات و باورهای دینی و همچنین رفتارها و اعمال دینی آنها اقدامات مهمی صورت گیرد.

۲- هر دانش‌آموز در جامعه نماینده یک خانواده است و با توجه به تأثیرگذاری جوانان در سطح دوستان و خانواده، مطالعه رفتار دینی‌شان از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

۳- دانش‌آموزان یکی از ارکان اصلی دستیابی به توسعه در جامعه هستند. رفتار دینی دانش‌آموزان ایران به‌عنوان بازوی مؤثر در تحولات سیاسی و فرهنگی در آینده می‌تواند در تدوین و اجرای این برنامه‌ها مفید و مهم باشد.

۴- تشکیل جامعه اسلامی: در راستای اهداف و توسعه نظام مقدس جمهوری اسلامی، دانش‌آموزان باید در بعد فرهنگی تقویت شوند تا بتوانند به‌عنوان متفکران آینده جهت تشکیل جامعه اسلامی اقدام نمایند.

بنابراین هدف کلی این پژوهش شناخت عوامل مرتبط با کم‌توجهی به باورها و ارزش‌های دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی استان کرمانشاه است.

اهداف اختصاصی

- ۱- تعیین رابطه بین محرومیت نسبی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی
- ۲- تعیین رابطه بین مادی‌گرایی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی
- ۳- تعیین رابطه بین تأثیر دوستان و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی
- ۴- تعیین رابطه بین سهل‌گیری مذهبی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی
- ۵- تعیین رابطه بین جامعه‌پذیری دینی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی

تعریف مفاهیم و متغیرها

۱. نگرش‌های دینی: عبارت است از اعتقاد به قوای لاهوتی و ماوراء طبیعت و رعایت یک سلسله قواعد اخلاقی در زمینه ارتباط با خود، سایر بندگان و خدا و انجام مناسک عبادی در جهت تقریب خالق و جلب رضایت او به‌منظور تعالی روح است (کتابی و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۱۷۲). بر اساس مدل گلاک و استارک (۱۹۹۷) ابعاد نگرش‌های مذهبی به شرح ذیل است:

الف- بعد اعتقادی یا باور دینی: ایده‌ها و نگرش‌هایی که انتظار می‌رود پیروان یک آیین به آن اعتقاد دارند، مانند اعتقاد به خدا، دوزخ و بهشت و جهنم. ب- بعد مناسکی یا اعمال دینی: همان اعمالی است که پیروان یک دین آن را به‌جا می‌آورند، مانند نماز، روزه، حج رفتن در مذهب اسلام. ج- بعد عاطفی یا تجربی: که ناظر بر عواطف تصورات و احساسات پیروان یک دین با وجودی ربوبی مثل خدا واقعی‌تری عالی و اقتداری متعالی است. د- بعد پیامدی یا آثار دینی: که ناظر بر اثرات، باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به‌عبارت دیگر تأثیر و انعکاس در رفتارهای روزمره است (کتابی و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۱۷۳). این متغیر با استفاده از ۱۳ گویه در پرسشنامه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش می‌شوند.

۲. میزان محرومیت نسبی: محرومیت نسبی به‌عنوان تصور وجود تفاوت بین انتظارات ارزشی انسان‌ها و توانایی‌های ارزشی آن‌ها تعریف می‌شود (گار، ۱۳۷۷، ص ۸۰). در این تحقیق احساس محرومیت نسبی بین دانش‌آموزان را در شاخص‌هایی چون امکانات رفاهی (غذا، مسکن، خدمات بهداشتی و آسایش مادی)، قدرت (تمایل به مشارکت در تصمیم‌گیری جمعی، رأی دادن، شرکت در رقابت سیاسی و عضویت در گروه‌های سیاسی) و ارزش‌های بین‌الاشخاصی (رضایت روانی، احترام و عاطفه) سنجیده می‌شود. این متغیر با استفاده از ۸ گویه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش می‌شوند.

۳. میزان مادی‌گرایی: یعنی گرایش به مادیات و یا به‌عبارت دیگر جایگزینی پول به‌جای خدا و انسانیت و ارجحیت دادن به امور اقتصادی به دیگر امور زندگی، توجه کم به ارزش‌های معنوی. این متغیر با استفاده از ۷ گویه در پرسشنامه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش می‌شوند.

۴. میزان سهل‌گیری مذهبی والدین: به میزان درجه توجه و دقت والدین در به‌جای آوردن واجبات و ضروریات مذهبی گفته می‌شود. در این پژوهش متغیر فوق با استفاده از ۱۴ سؤال در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش گردید.

۵. تأثیر دوستان: میزان اثرگذاری دوستان بر روی عقاید و نگرش‌های دانش‌آموزان است. این متغیر به این واقعیت می‌پردازد که نقش دوستان بر روی نگرش‌های مذهبی دانش‌آموز چه قدر و چگونه است که با استفاده از هفت سؤال در قالب طیف لیکرت مورد سنجش قرار

می‌گیرد. این متغیر با استفاده از ۷ گویه در پرسشنامه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش می‌شوند.

۶. میزان جامعه‌پذیری مذهبی: آماده شدن فرد توسط جامعه برای به عهده گرفتن نقش‌ها را جامعه‌پذیری می‌گویند. در این پژوهش به جریانی اطلاق می‌شود که دانش‌آموز در آن ارزش‌ها، باورها و به‌طور کلی مناسک مذهبی را در آن درونی می‌کند؛ که با استفاده از ۲۷ گویه در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجش می‌شوند.

پیشینه پژوهش

افهمی و همکاران (۱۳۸۶)، مطالعه‌ای تحت عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به ماهواره و تأثیر آن بر باورها و رفتارهای دینی مردم مشهد» انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد اعتقاد به باورها و رفتارهای دینی در دو گروه کسانی که به ماهواره دسترسی دارند و کسانی که به ماهواره دسترسی ندارند، تفاوت قابل توجهی با یکدیگر دارد؛ به‌گونه‌ای که کسانی که از ماهواره استفاده نمی‌کنند، بیشتر به باورها و رفتارهای دینی پایبند بوده‌اند (افهمی و همکاران، ۱۳۸۶، صص ۶۳-۷۸).

غیاثوند (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای نشان دادند که رفتارهایی چون روزه گرفتن، امر به معروف و نهی از منکر، رفتن به زیارت اماکن مذهبی و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا کمتر مورد توجه دانشجویان بوده است و در مقابل رفتارهایی از قبیل نماز خواندن، قرآن خواندن و شرکت در نماز جماعت چندان تفاوتی با جوانان غیر دانشجوی و مردم عادی وجود ندارد (غیاثوند، ۱۳۸۶، صص ۱۲۵-۱۴۴).

موسوی (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی میزان پایبندی به مناسک و رفتارهای دینی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان زنجان به این نتایج دست یافتند که رفتارهای دینی با متغیرهای جامعه‌پذیری دینی، نظارت و کنترل اجتماعی، انسجام اجتماعی و تجدید حیات اجتماعی رابطه معنی‌داری دارد. تحلیل یافته‌ها به تفکیک جنسیت حاکی از آن است که میزان پایبندی دانش‌آموزان دختر به مناسک و رفتارهای دینی بیشتر از دانش‌آموزان پسر است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۴).

نوروزی و دیوسالار در پژوهشی تحت عنوان «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر رفتار دینی دانش‌آموزان»، به این نتیجه رسید که تعلق گروهی، رفتارهای دینی والدین و آزمون‌های دینی و مذهبی از جمله عواملی بودند که بر رفتارهای دینی دانش‌آموزان تأثیر دارند (نوروزی و دیوسالار، ۱۳۹۰، صص ۱۹۸-۲۱۵).

جونابل (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای نشان داد که دین‌داری یکی از عوامل حمایت‌کننده از افراد در مقابل پیامدهای روانی و عدم ناسازگاری در نوجوانان است. نیکخواه (۱۳۸۰) در پژوهشی در مورد دین‌داری دانش‌آموزان شیراز نشان داد که متغیرهایی چون جنسیت، مشورت والدین با فرزندان و سن رابطه معنادار وجود دارد.

یزدخواستی و همکاران (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دینی دانشجویان پیام نور اردبیل به این نتایج دست یافتند که خانواده و دوستان دو عامل مهم در ارتباط با میزان دین‌داری هستند.

مروری بر مباحث نظری

دیدگاه نظری آلپورت

آلپورت^۲ بحثی با عنوان جهت‌گیری دینی درون‌گرایانه و برون‌گرایانه را مطرح کرد. وی بر این باور است که در جهت‌گیری دینی برون‌گرایانه، مذهب برای اهداف غیرمذهبی استفاده می‌شود (مانند حمایت اجتماعی و احساس امنیت)، بنابراین در جهت‌گیری برون‌دینی، دین به صورت ابزاری برای دستیابی به اهداف و ارزش‌های برتر از دین انگاشته شده است، همچون مقابله با مشکلات و یا پیشرفت زندگی. دین‌داری بیرونی ابعاد غیرروحانی و سکولار زندگی را برای فرد مقدم از ابعاد معنوی آن می‌نماید و برای ارزیابی ایمان نابالغانه طراحی شده است؛ اما در جهت‌گیری دینی درون‌گرایانه، مذهب به عنوان انگیزه غالبی در زندگی اجتماعی به کار می‌رود. به تعبیر آلپورت جهت‌گیری درون‌گرایانه، کل زندگی را غرق در انگیزش و معنا می‌کند و الهام‌بخش عبادت بوده است. برای اشخاص با جهت‌گیری درونی دینی، نیازهای غیردینی هرچند مهم باشند، اهمیت غایی کمتری دارند (Dezutter, ۲۰۰۶, p.۸۰۹).

آلپورت ارزش‌های یگانه‌ساز یا باور وحدت‌بخش را، که در شخصیت‌های سالم بیش از روان‌آزرده نمایان است، «جهت داشتن»^۳ نامیده است. جهت داشتن، همه زوایای زندگی

فرد را تحت تأثیر قرار داده و با یکپارچه کردن تمایلات و انگیزه‌های فرد، وی را به سوی هدف راهبری می‌کند و به او دلیلی برای زندگی می‌دهد. آلپورت تأکید می‌کند که ارزش‌های دینی به انضمام هدف‌ها، برای پرورش فلسفه یگانه‌ساز زندگی بسیار مهم است (شولتس، ۱۳۳۸). آلپورت بر این باور است که هر چه فرد دارای دین‌داری درونی باشد، سلامت روانی بیشتر دارد، اما هر چه دین را در جهت رفاه و برآورده کردن نیازهای اجتماعی به کار ببرند و به اصل آن توجه نداشته باشند، از سلامت روانی پایینی برخوردارند. بر اساس این نظریه می‌توان چنین استنباط کرد که رفتارها و مناسکی از قبیل نماز خواندن، توکل به خداوند، زیارت و دعا می‌توانند از طریق ایجاد امیدواری و تشویق به مثبت اندیشی در زندگی، موجب آرامش درونی فرد می‌شوند.

دیدگاه نظری باندورا

به اعتقاد باندورا یادگیری می‌تواند از طریق مشاهده یا سرمشق رخ دهد و نه صرفاً به وسیله تقویت مستقیم. باندورا اهمیت تقویت مستقیم را به عنوان راهی برای تأثیر گذاشتن بر رفتار انکار نمی‌کند، اما با این موضوع که رفتار تنها از طریق تقویت مستقیم آموخته شود یا تغییر کند، به چالش برخاسته است. وی بر پایه پژوهش گسترده متقاعد شد که تعداد زیادی از رفتار خوب و بد، بهنجار و نابهنجار به وسیله تقلید کردن از رفتار دیگران آموخته می‌شود. از کودکی به بعد، در پاسخ به الگویی که جامعه در اختیار ما می‌گذارد، خزانه رفتاری خود را ایجاد می‌کنیم. با والدینمان به عنوان الگو شروع می‌کنیم، زبان می‌آموزیم و در راستای سنت‌ها و رفتارهای قابل قبول فرهنگمان اجتماعی می‌شویم. اشخاصی که از هنجارهای فرهنگی منحرف می‌شوند، رفتارشان را به همان شیوه افراد دیگر یاد گرفته‌اند. تفاوت بین آن‌ها در این است که اشخاص منحرف از الگوهای متفاوتی پیروی کرده‌اند که باقی جامعه آن‌ها را ناخوشایند می‌دانند (Bandura, ۱۹۷۷, p.۲۶).

باندورا نقش جامعه‌پذیری را بسیار پراهمیت می‌داند که در طی آن فرد هنجارها و قواعد جامعه را برای خود درونی می‌کند و به تبع آن شخصی که از این هنجارها تخطی می‌کند، نیز محصول جامعه‌پذیری متفاوتی است. فردی که نسبت به سایر افراد جامعه از خود تعهد نشان می‌دهد و سرنوشت دیگران برایش مهم است، به خویش‌تن احترام می‌گذارد و در چارچوب

هنجارهای اجتماعی روابطی موفقیت‌آمیز و رضایت‌بخش دارد، از الگوهای پیروی کرده است که در طی فرایند جامعه‌پذیری آن‌ها را آموخته است.

نظریه نظم اجتماعی دورکیم

نظریه نظم اجتماعی^۴ در بررسی مسائل اجتماعی به مسائل خرد و فردی توجه دارد؛ و ماهیت این مسائل را بی‌هنجاری، پریشانی و سرگشتگی فرد در برابر قوانین و هنجارهای اجتماعی می‌داند. به این معنا که هنجارهای اجتماعی جنبهٔ آمرانه و مطلوب خود را برای فرد از دست می‌دهد و فرد نمی‌تواند جهت رفتار خود را معین کند. دورکیم^۵ بر ناهنجاری^۶ تأکید دارد که در آن نظم‌های اجتماعی از هم‌گسیخته می‌شوند و نفوذ نظارت‌کننده جامعه بر گرایش‌های فردی کارایی خود را از دست می‌دهد. در حقیقت آنومی به وضعیتی در جامعه اشاره دارد که با فقدان و هماهنگی در روابط همراه است. از دیدگاه او برخی شرایط موجد آنومی تغییرات جمعیتی، تراکم جمعیت^۷، بی‌سازمانی اجتماعی حاصل از شهرنشینی و عدم همپایی و تغییر در فرهنگ غیرمادی با تغییرات سریع فرهنگ مادی است (ترنر و ال‌بیگی، ۱۳۷۰، ص ۴۳۸). در نظام دورکیمی مناسب اساساً برای حفظ نظم و امنیت اجتماعی در جامعه عمل می‌کند. او اهمیت آموزه‌های دینی را به همان اندازه برای وجود نظم مهم و ضروری می‌داند که خوراک برای نگهداشت زندگی جسمانی ما ضرورت دارد (Durkhiem, ۱۹۳۸, p.۳۸۲). وی بر این باور است که دین یک نظام فکری است که افراد جامعه به‌وسیله آن خودشان را بازمی‌نمایند و روابط مبهم و صمیمانه‌شان را با جامعه بیان می‌کنند. لذا اگر در جامعه همبستگی و احساس ما حفظ شود و نسبت به مشکلات و مسائل در جامعه تعهد ایجاد شود، دوام و بقای جامعه تضمین می‌شود (علینقی، ۱۳۸۱، ص ۴۵).

نظریه کارکردی لوهمن و ادی

لوهمن^۸ در چارچوب دیدگاه کارکردگرایی معتقد است که یک جامعه از نظام‌های متنوعی تشکیل شده است که هرکدام نقش مستقل خود را دارند؛ مثل خانواده، علم، سیاست و دین؛ و هیچ‌کدام به‌تنهایی نمی‌توانند ضامن امنیت در جامعه باشند. دین و آموزه‌های دینی از دید لوهمن عملکردهای خاصی برای نظم در جامعه دارد و دارای نقش و معنایی مهم است و آن

عملکرد این است که به انسان اجازه می‌دهد تا دنیای اجتماعی خود را به‌عنوان یک مجموعه واحد در نظر بگیرد (پل ویلم، ۱۳۷۷، ص ۵۰). ادی^۱ معتقد است که وجود انسان با سه چیز تعیین می‌شود:

۱- احتمال: این واقعیت است که وجود بشر سرشار از عدم امنیت، بی‌اطمینانی، خطر و آسیب‌پذیری است. زندگی، امنیت و بهروزی انسان شکننده‌اند.

۲- ناتوانی: این واقعیت است که ما برای رفع بی‌اطمینانی و عدم امنیت در زندگی کار چندانی نمی‌توانیم انجام دهیم.

۳- کمیابی: واقعیت این است که چون نیازهای بشری تقریباً نامحدودند، هدف‌ها و ارزش‌ها در جامعه توزیع نابرابرانه‌ای دارند. این ویژگی‌های زندگی بشری ناکامی، محرومیت و عدم امنیت به بار می‌آورند و سازگاری با موارد تنها از طریق دین و آموزه‌های دینی امکان‌پذیر است. آموزه‌های دینی به سازگاری با آن چیزی که ادی نقاط شکننده زندگی روزانه می‌نامد، کمک می‌کند. آموزه‌های دینی از طریق معنا بخشیدن به تجربه‌های ناراحت‌کننده پاسخ‌هایی را فراهم می‌آورد (همیلتون، ۱۳۷۷، ص ۲۱۰)؛ بنابراین دین از نظر ادی دارای کارکردهای زیر است:

یک. تسلی‌بخش و حمایت‌کننده انسان است؛ دو. از طریق آیین‌ها، امنیت عاطفی به بار می‌آورد؛ سه. نظم اجتماعی را مشروعیت می‌بخشد؛ چهار. به حس هویت فردی کمک می‌کند؛ پنج. در بحران‌های زندگی و مقاطع گذار از یک وضعیت به وضعیت دیگر به انسان‌ها کمک می‌کند و شش. به هنجارها تقدس می‌بخشد (همیلتون، ۱۳۷۷، ص ۲۱۲).

جدول شماره ۱ مدل نظری پژوهش را با تمرکز بر نظریه‌های پژوهش و متناسب با متغیرها را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱. مدل نظری پژوهش

نظر به پرداز	ایده نظری	استنتاج نظری	ارائه فرضیه یا سؤال	مفاهیم و متغیرها
آپورت	در جهت‌گیری پرون دینی، دین به صورت ابزاری برای دستیابی به اهداف و ارزش‌های پرتز از دین انگاشته شده است، همچون مقابله با مشکلات و یا پیشرفت زندگی؛ اما در جهت‌گیری دینی درون‌گرایانه، مذهب به عنوان انگیزه غالبی در زندگی اجتماعی به کار می‌رود.	رفتارها و مناسکی از قبیل نماز خواندن، توکل به خداوند، زیارت و دعا می‌توانند از طریق ایجاد امیدواری و تشویق به مثبت اندیشی در زندگی، موجب آرامش درونی فرد می‌شوند.	میزان دین‌داری در بین دانشجویان بیشتر از حد متوسط است.	دین‌داری
ادی و لوهمن	چون نیازهای بشری تقریباً نامحدودند، ارزش‌ها در جامعه توزیع نابرابری‌ای دارند. این ویژگی‌ها ناکامی و محرومیت به بار می‌آورند. آموزه‌های دینی به سازگاری با آن چیزی که ادی نقاط شکننده زندگی روزانه می‌نماید، کمک می‌کند. آموزه‌های دینی از طریق معنا بخشیدن به تجربه‌های ناراحت‌کننده پاسخ‌هایی را فراهم می‌آورد.	رفتارهای مذهبی مانند نماز خواندن، حمایت‌کننده انسان است و نظم اجتماعی را مشروعیت می‌بخشد. به حس هویت فردی کمک می‌کند؛ و در بحران‌های زندگی و مقاطع گذار از یک وضعیت به وضعیت دیگر به انسان‌ها کمک می‌کند.	بین محرومیت نسبی و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد. بین مادی‌گرایی و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.	محرومیت نسبی مادی‌گرایی
باندورا	به نظر باندورا افراد طی فرایند جامعه‌پذیری هنجارها و قواعد جامعه را درونی می‌کنند. به تبع آن شخصی که از این هنجارها تخطی می‌کند، نیز محصول جامعه‌پذیری متفاوتی است؛ بنابراین فردی که نسبت به سایر افراد جامعه از خود تعهد نشان می‌دهد و سرنوشت دیگران برایش مهم است، به خویش احترام می‌گذارد و در چارچوب هنجارهای اجتماعی روابطی موفقیت‌آمیز و رضایت‌بخش دارد، از اتکوهایی بیرونی کرده است که در طی فرایند جامعه‌پذیری آن‌ها را آموخته است.	بر اساس نظر باندورا دوستان و والدین به عنوان کارگزاران جامعه‌پذیری می‌توانند نقش مؤثری بر اجتماعی شدن فرزندان داشته باشند.	بین تأثیر دوستان و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد. بین سهل‌گیری مذهبی و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.	تأثیر دوستان سهل‌گیری مذهبی
دورکیم	دورکیم با تأکید بر ناهنجاری معتقد است که در شرایط ناهنجاری، نظم اجتماعی از هم گسیخته و نفوذ نظارت‌کننده جامعه کارایی خود را از دست می‌دهد. او اهمیت آموزه‌های دینی را به همان اندازه برای وجود نظم مهم و ضروری می‌داند که خوراک برای نگهداشت زندگی جسمانی ما ضرورت دارد	بر اساس نظر دورکیم استنباط می‌شود که مناسکی چون نماز خواندن می‌تواند منجر به روابط صمیمانه بین افراد و در نتیجه همبستگی گردد.	بین جامعه‌پذیری مذهبی و دین‌داری رابطه معنادار وجود دارد.	جامعه‌پذیری مذهبی

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین محرومیت نسبی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲- بین مادی‌گرایی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳- بین تأثیر دوستان و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد.
- ۴- بین سهل‌گیری مذهبی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد.

۵- بین جامعه‌پذیری دینی و کم‌توجهی دانش‌آموزان به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

به اقتضای موضوع پژوهش و با توجه به امکانات، روش پیمایش به‌منزله مناسب‌ترین روش برای جمع‌آوری اطلاعات موردنظر قرار گرفت. با استفاده از روش کتابخانه‌ای ادبیات پژوهش نوشته است و پس از آن عمده کار پژوهش با استفاده از روش توصیفی از نوع پیمایشی انجام گرفت. در پژوهش حاضر از روش ارزیابی اعتبار صوری با استفاده از نظر متخصصین و برای پایایی آن از فن آلفای کروباخ استفاده می‌شود.

جدول ۲. میزان آلفای کروباخ هر یک از گویه‌های مفاهیم

متغیر	تعداد گویه	آلفای کروباخ
دین‌داری	۱۳	۰/۸۳
محرومیت نسبی	۸	۰/۷۹
مادی‌گرایی	۷	۰/۶۵
سهل‌گیری مذهبی	۱۴	۰/۸۴
تأثیرگذاری دوستان	۷	۰/۸۵
جامعه‌پذیری مذهبی	۲۷	۰/۹۵

جامعه آماری در این پژوهش شامل کل دانش‌آموزان دبیرستان‌های استان کرمانشاه است. تعداد کل آن‌ها در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ برابر ۱۸۱۷۹۶ نفر است. با توجه به اینکه تعداد آن‌ها زیاد است و دسترسی به همه آن‌ها وقت‌گیر، هزینه‌بر و اینکه نیروی متخصص زیادی را می‌طلبد، لذا تعدادی را به‌عنوان نمونه انتخاب نمودیم. با استفاده از جدول نمونه‌گیری مورگان پس از اطمینان از تعداد کل آن‌ها، ۳۸۴ نفر تعداد حجم نمونه آن به دست آمد که برای بالا رفتن پایایی ابزار پژوهش ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شد. با توجه به اینکه کرمانشاه دارای مدارس دبیرستانی متعددی نیز است، لذا بهترین روش برای نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری خوشه‌ای است. این نوع نمونه‌گیری زمانی استفاده می‌شود که جامعه آماری وسیع باشد و

توزیع جغرافیایی آن‌ها پراکنده باشد؛ بنابراین در این روش شهر به چهار منطقه شمال، جنوب، شرق و غرب تقسیم می‌شود و سپس از خوشه‌های انتخابی بر اساس تصادفی ساده تعداد افراد مورد مطالعه مشخص می‌شود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های تحقیق حاصل استخراج پرسشنامه‌هایی است که توسط ۴۰۰ نفر از دانش‌آموزان مستقر در شهر کرمانشاه تکمیل گردیده و اساس تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر قرار گرفته است. پس از پایان یافتن گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ها، استخراج و آنگاه به کامپیوتر انتقال یافت و سپس با استفاده از بسته نرم‌افزار آماری برای علوم اجتماعی (اس‌پی‌اس‌اس)^{۱۱} مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها به وسیله شاخص‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی انجام شده است.

نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد که میانگین سن پاسخگویان ۱۶/۶۰ است و کمترین فراوانی نیز به گروه سنی ۱۵ سال و بیشترین فراوانی نیز به گروه سنی ۱۹ سال تعلق دارد. هم‌چنین از نتایج برمی‌آید که ۲۰۰ نفر از پاسخگویان دختر و ۲۰۰ نفر آن‌ها پسر است. به تعبیر دیگر ۵۰ درصد آن‌ها دختر و ۵۰ درصد آن‌ها پسر است. میانگین میزان سواد پدر پاسخگویان برابر با ۲/۶۸ است. میانگین میزان سواد مادر پاسخگویان برابر با ۲/۳۳ است. از کل پاسخگویان ۸۹/۸ درصد محل تولد آن‌ها شهر، ۹/۵ درصد آن‌ها در روستا، ۰/۸ درصد آن‌ها محل سکونتشان در میان عشایر است. نتایج هم‌چنین نشان می‌دهد که ۱۸۷ نفر یا به عبارتی ۴۶/۸ درصد آن‌ها دارای شغل دولتی و ۲۱۳ نفر یا به عبارتی ۵۳/۲ درصد آن‌ها دارای شغل آزاد هستند. بیشترین درصد فراوانی را افرادی که دارای منزل شخصی بودند با ۵۸/۴ درصد و کمترین درصد فراوانی را سایر با ۱/۲ به خود اختصاص داده‌اند.

از دیگر نتایج این پژوهش میانگین واقعی نمره دین‌داری برای افراد مورد مطالعه برابر ۴۴/۷۵ است. این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۳۹) در حد بالایی است و بیانگر میزان دین‌داری بالا در میان دانش‌آموزان است. میانگین واقعی نمره محرومیت نسبی برای افراد مورد مطالعه برابر ۲۷/۷۰ است که این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۲۴) در حد بالایی است و بیانگر این مطلب است که میزان محرومیت نسبی دانش‌آموزان بالا بوده

است. شاخص دیگر وضعیت مادی گرایی را نشان می‌دهد. میانگین نمره واقعی آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۲۶/۸۸ است که این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۲۱) در حد بالایی قرار دارد. این شاخص بیانگر این واقعیت است که در میان دانش‌آموزان تمایل به مادی‌گرایی بیشتر است و چنین نتیجه‌ای با توجه به میزان فردگرایی بالا در جامعه امروز ما دور از انتظار نیست.

شاخص دیگر در این مجموعه سهل‌گیری مذهبی است. که میانگین واقعی نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۴۷/۳۸ است که این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۴۲) در حد بالایی قرار دارد. این آمار بیانگر این واقعیت است که خانواده‌ها و به‌طور خاص والدین نسبت به تربیت دینی فرزندان تا حدی ضعیف عمل می‌کنند و این رفتار نیز در بستر خانواده‌های امروزی قابل پیش‌بینی است. شاخص دیگر میزان تأثیرگذاری دوستان است که میانگین واقعی آن برای دانش‌آموزان برابر با ۲۱/۰۷ است که این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۲۱) در حد متوسط است. با توجه به اینکه دانش‌آموزان در این مقطع سنی هم‌زمان تحت تأثیر سه عامل اجتماعی شدن هم چون گروه همسالان، مدرسه و بیشتر تحت تأثیر رسانه‌ها می‌باشند، می‌توان پیش‌بینی کرد اثرگذاری رسانه‌ها بیشتر از دوستان است.

شاخص دیگر جامعه‌پذیری مذهبی است که میانگین واقعی آن برای دانش‌آموزان برابر با ۷۵/۱۱ است که این نمره در مقایسه با میانگین مورد انتظار (۸۱) در حد پایینی است. چنین نتیجه‌ای نشان می‌دهد که با توجه به نقش روزافزون رسانه‌ها و گسترش فردگرایی تأثیر والدین و معلمان در ایجاد فضاهای معنوی و مذهبی و بازسازی این فضاها نقش منفعلی بازی می‌کنند.

فرضیه‌های پژوهش

پاسخ‌گویی به فرضیه‌های پژوهش با استفاده از فن آماری، ضریب همبستگی پیرسون در جدول شماره ۳ بیان شده است.

ضریب همبستگی به‌دست‌آمده محرومیت نسبی و میزان دین‌داری برابر ۰/۳۶- با سطح معنی‌داری $P=0/000$ است که بیانگر رابطه منفی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش میزان محرومیت نسبی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها کاهش می‌یابد؛ بنابراین فرضیه مذکور نیز تأیید می‌شود. نتایج حاصل از جدول نشان می‌دهد که بین میزان مادی‌گرایی

و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این متغیر برابر $0/106-$ با سطح معنی‌داری $P=0/033$ ، بیانگر رابطه منفی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش میزان مادی‌گرایی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها کاهش می‌یابد؛ بنابراین این فرضیه نیز تأیید می‌شود.

نتایج حاصل از جدول نشان می‌دهد که بین میزان سهل‌گیری مذهبی و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این متغیر برابر $0/645$ با سطح معنی‌داری $P=0/000$ ، بیانگر رابطه مستقیم و مثبتی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش میزان سهل‌گیری مذهبی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها افزایش می‌یابد؛ بنابراین این فرضیه نیز تأیید می‌شود. بین میزان تأثیر دوستان و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این متغیر برابر $0/338-$ با سطح معنی‌داری $P=0/000$ ، بیانگر رابطه منفی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش تأثیر دوستان، احتمال دین‌داری افراد کاهش می‌یابد. لذا این فرضیه تأیید می‌شود و قابل تعمیم به کل جامعه آماری است.

هم‌چنین نتایج جدول نشان می‌دهد که بین میزان جامعه‌پذیری دینی با دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده برای این متغیر برابر $0/662$ با سطح معنی‌داری $P=0/000$ ، بیانگر رابطه مستقیم و مثبتی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش در میزان جامعه‌پذیری دینی افراد، دین‌داری آن‌ها نیز افزایش پیدا می‌کند.

جدول شماره ۳. آزمون ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و میزان دین‌داری

Sig...	r	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	دین‌داری
0/000	-0/336	6/34	27/70	400	محرومیت نسبی
0/033	-0/106	4/22	26/88	400	مادی‌گرایی
0/000	0/645	10/34	47/38	400	سهل‌گیری مذهبی
0/000	-0/338	5/68	21/07	400	تأثیر دوستان
0/000	0/662	20/13	75/11	400	جامعه‌پذیری دینی

رگرسیون چندمتغیره

در تحقیق حاضر از آماره رگرسیون چند متغیره به شیوه گام به گام^{۱۲} استفاده شده است. در اینجا کل متغیرهای مستقل به شیوه گام به گام وارد معادله شدند و متغیرهای جامعه پذیری مذهبی، سهل گیری مذهبی، مادی گرایی و محرومیت نسبی به ترتیب میزان اهمیتی در تبیین متغیر وابسته داشته اند، وارد معادله رگرسیونی شده اند و سایر متغیرها خارج از معادله قرار گرفتند.

اولین متغیری که در معادله رگرسیونی وارد شده است، جامعه پذیری مذهبی است. نتایج حاصله نشان می دهد که بین این متغیر و دین داری همبستگی بالایی وجود دارد، به طوری که مقدار T برای این متغیر برابر $(T=8/20)$ و ضریب معنی داری $(\text{Sig.}T=0/000)$ است. میزان ضریب همبستگی چندگانه آن (R) با متغیر وابسته $0/664$ به دست آمده است. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $R^2=0/441$ به دست آمده است. در مرحله دوم متغیر سهل گیری مذهبی وارد معادله شده است، مقدار T برای این متغیر برابر $(7/76)$ و ضریب معنی داری $(\text{Sig.}T=0/000)$ است. در اینجا با وارد شدن دومین متغیر ضریب همبستگی چندگانه آن (R) با متغیر وابسته $0/723$ به دست آمده است. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $0/553$ به دست آمده است. در گام سوم با وارد شدن متغیر مادی گرایی میزان ضریب همبستگی چندگانه آن (R) با متغیر وابسته $0/735$ به دست آمده است. مقدار T برای این متغیر برابر $(T=4/88)$ و ضریب معنی داری $(\text{Sig.}T=0/000)$ است. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $0/540$ به دست آمده است. در گام چهارم با وارد شدن متغیر محرومیت نسبی، میزان ضریب همبستگی چندگانه آن (R) با متغیر وابسته $0/749$ به دست آمده است. مقدار T برای این متغیر برابر $(T=-3/78)$ و ضریب معنی داری $(\text{Sig.}T=0/000)$ است. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $0/560$ به دست آمده است. کمیت F معنادار است این مطلب گویای این است که حداقل یکی از متغیرهای مستقل در پیش بینی متغیر وابسته مؤثر است. پس باید تک تک متغیرها را با استفاده از T آزمود. معنی دار بودن F به این معنی است که به طور حتم بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته رابطه خطی مستقیمی وجود دارد.

جدول شماره ۴. عناصر متغیرهای مستقل درون معادله برای پیش‌بینی دین‌داری

مرحله	متغیر	B	Beta	مقدار T	معناداری	R	R ²
۱	جامعه‌پذیری مذهبی	۰/۱۹	۰/۴۲	۸/۲۰	۰/۰۰۰	۰/۶۶۴	۰/۴۴۱
۲	سهل‌گیری مذهبی	۰/۳۱	۰/۳۵	۷/۷۶	۰/۰۰۰	۰/۷۲۳	۰/۵۲۲
۳	مادی‌گرایی	-۰/۴۰	-۰/۱۹	-۴/۸۸	۰/۰۰۰	۰/۷۳۵	۰/۵۴۰
۴	محرومیت نسبی	-۰/۲۲	-۰/۱۶	-۳/۷۸	۰/۰۰۰	۰/۷۴۹	۰/۵۶۰
		Constant= ۱۲/۷۱		F= ۸۳/۱۹۸		Sig= ۰/۰۰۰	
Method: stepwise ۱/۸۴ Durbin-vatson:							

بر این اساس معادله رگرسیون چند متغیره در تحقیق حاضر به این صورت است:

$$Y = a + bx_1 + bx_2 + \dots + bx_n$$

دین‌داری = ۰/۴۲ (جامعه‌پذیری مذهبی) + ۰/۳۵ (سهل‌گیری مذهبی) + ۰/۱۹ (مادی‌گرایی) - ۰/۱۶ (محرومیت نسبی) + ei.

جمع‌بندی

بنابراین با توجه به اینکه مسئله اخلاق و تربیت دینی خصوصاً تقویت باورهای دینی در نوجوانان و جوانان از نظر اجتماعی و آموزشی و از دیدگاه دین مبین اسلام بسیار حائز اهمیت است، در این پژوهش به بررسی شناخت عوامل مرتبط با کم‌توجهی به باورها و ارزش‌های دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی استان کرمانشاه پرداخته شد.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که بین محرومیت نسبی و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده بیانگر رابطه منفی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش میزان محرومیت نسبی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها کاهش

می‌یابد؛ بنابراین هر اندازه محرومیت نسبی بین دانش‌آموزان بیشتر باشد، توجه آن‌ها به مسائل مذهبی کمتر است.

از دیگر متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش میزان مادی‌گرایی است. نتایج نشان می‌دهد که بین میزان فردگرایی و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی نشان می‌دهد که با افزایش میزان مادی‌گرایی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها کاهش می‌یابد. این نتیجه نیز نشان می‌دهد هر اندازه مادی‌گرایی بین دانش‌آموزان بیشتر باشد، توجه آن‌ها به مسائل مذهبی کمتر است.

از دیگر متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش سهل‌گیری مذهبی است. نتایج نشان می‌دهد که بین میزان سهل‌گیری مذهبی و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. به این معنا که با افزایش میزان سهل‌گیری مذهبی بین افراد، احتمال دین‌داری آن‌ها افزایش می‌یابد. از دیگر متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش گروه‌های مرجع است. نتایج نشان می‌دهد که بین گروه‌های مرجع و دین‌داری افراد رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده بیانگر رابطه مستقیم و مثبتی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش گروه‌های مرجع، میزان دین‌داری افراد نیز افزایش می‌یابد؛ بنابراین این فرضیه نیز تأیید می‌شود.

از دیگر متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش تأثیر دوستان است. نتایج نشان می‌دهد که بین میزان تأثیر دوستان و دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده بیانگر رابطه منفی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش تأثیر دوستان، احتمال دین‌داری افراد کاهش می‌یابد. این نتیجه بر اساس دیدگاه گیدنز (۱۳۷۴) همخوان است. آنجا که وی معتقد است یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری رفتارها، الگوها، افکار، نگرش‌ها و احساسات و به‌طور کلی شخصیت نوجوانان و جوانان، ارتباط با دوستان و همسالان است؛ بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که دوستان سالم اثرات مثبت و دوستان ناسالم، اثرات منفی و ناشایستی بر روی همسالان خود دارند.

از دیگر متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش جامعه‌پذیری دینی است. نتایج نشان می‌دهد که بین میزان جامعه‌پذیری دینی با دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی به‌دست‌آمده بیانگر رابطه مستقیم و مثبتی بین دو متغیر مذکور است، به این معنا که با افزایش در میزان جامعه‌پذیری دینی افراد، دین‌داری آن‌ها نیز افزایش پیدا می‌کند. این نتیجه با

مطالعه موسوی (۱۳۹۰) تحت عنوان بررسی میزان پایبندی به مناسک و رفتارهای دینی و عوامل مؤثر بر آن، در این زمینه که مناسک و رفتارهای دینی با متغیرهای جامعه‌پذیری دینی، نظارت و کنترل اجتماعی، انسجام اجتماعی و تجدید حیات اجتماعی رابطه معنی‌داری دارد، همسوست. در کلیه شهرستان‌های استان کرمانشاه مجتمع‌های فرهنگی و هنری در حال فعالیت هستند. هرساله جشنواره‌ها و همایش‌های فرهنگی و هنری و علمی و پژوهشی متعددی در استان کرمانشاه برگزار می‌شود که می‌توان از جشنواره بین‌المللی موسیقی مقاومت، همایش علمی و پژوهشی فرهنگ رضوی، کنگره شعر دفاع مقدس کشوری جشنواره تئاتر آیین و سنتی، نمایشگاه کشوری کتاب، فیلم مقاومت و فیلم کودک و نوجوان و همایش امام‌شناسی نام برد که همواره مورد توجه و استقبال هنرمندان، فرهنگیان و اهل تحقیق و پژوهش قرار گرفته است. بی‌تردید استان کرمانشاه می‌تواند محور ثقل فرهنگ و هنر غرب و حتی کشور در موضوعات خاص فرهنگی و هنری تبدیل شود و پیش‌تاز حرکت‌های الهام‌بخش فرهنگی و هنری باشد منوط به اینکه مسئولان محترم فرهنگی کشور با وسعت نگاه به این خطه مقاوم و حماسه‌ساز کشور توجه ویژه‌ای داشته باشند.

استان کرمانشاه به لحاظ تعداد مراکز علمی و دانشگاهی، نهادها و مؤسسات فرهنگی و هنری و قرآنی روند روبه‌رشدی را طی می‌کند، بخش بزرگی از قابلیت علمی و فرهنگی بر عهده دانشگاه‌های مطرح و بزرگی مانند دانشگاه رازی که از دانشگاه‌های حائز رتبه علمی بالا در کشور به شمار می‌آید و نیز دانشگاه آزاد با دارا بودن تقریباً ۱۵۰۰۰ دانشجو و ... است و نیز مؤسسات قرآنی که فعالیت قرآنی و دینی آن‌ها قابل توجه و امیدوارکننده است می‌تواند نویدبخش آینده‌ای روبه‌رشد، ارتقاء و اعتلا از نظر فرهنگی باشد.

پیشنهادهایی که در این قسمت مطرح می‌شود، حاصل تجربیات محقق در فرایند پژوهش است.

۱- از آنجاکه باورهای دینی در جامعه ما بخشی از فرهنگ جامعه را تشکیل می‌دهند، لزوم اهمیت مطالعه آن در میان دانش‌آموزان به شکل مقالات و پژوهش‌های علمی ضروری می‌نماید.

۲- با توجه به اینکه جامعه ما، جامعه‌ای سنتی است و آداب و رسوم و عقاید دینی و سنتی بر آن تا حد زیادی حاکم است، بررسی رابطه و تأثیر میان این باورها و عقاید یا شیوه

- زندگی جوامع موضوعی تازه و نو در مطالعات جامعه‌شناختی باشد و پژوهشگران جامعه‌شناسی می‌توانند از طریق چنین پژوهش‌هایی به نتایج مهم و قابل توجهی دست یابند.
- ۳- از آنجاکه بیشتر تحقیقات اجتماعی به صورت کمی و آماری انجام می‌گیرد و توجه چندانی به تحقیقات کیفی نمی‌شود لذا توصیه می‌گردد اساتید گرامی دانشجویان را نسبت به انجام چنین تحقیقاتی، هر چه بیشتر تشویق و ترغیب نمایند.
- ۴- تأمین امکانات و ابزار آموزشی مناسب در جهت استفاده از تمامی ظرفیت‌های مشارکتی والدین در عرصه تقویت اعتقادات مذهبی و دینی دانش‌آموزان و ترویج فرهنگ دینی در بین جامعه دانش‌آموزی.
- ۵- افزایش کیفی و کمی فعالیت‌های فوق‌برنامه تربیتی و دینی مدارس با محوریت مشارکت و تعامل بین والدین، مربی و دانش‌آموز به منظور ترویج ارزش‌های اسلامی در بین دانش‌آموزان.
- ۶- توجه جدی اولیا و مربیان مدارس به جشن تکلیف دانش‌آموزان به نحوی که این چنین مراسم مذهبی همچون خاطره‌ای زیبا تا پایان عمر در ذهن کودک نقش ببندد؛ و این تأثیر زمانی بیشتر خواهد بود که اولیا با مربیان مدرسه در برپایی جشن‌های مذهبی برای دانش‌آموزان مشارکت جدی داشته باشند.
- ۷- مشارکت و حضور والدین در اردوهای عقیدتی و مذهبی دانش‌آموزی در اماکن مذهبی، به منظور آموزش عملی عقاید اسلامی و تقویت ارزش‌های دینی و اسلامی در دانش‌آموزان.
- ۸- راه‌اندازی وب‌گاه ویژه آموزش و ترویج فرهنگ نماز از سوی شورای انجمن و با مشارکت اولیاء و ارائه برنامه‌های متنوع اینترنتی اعم از مسابقه، آموزش نماز، چیستان و داستان‌های اسلامی دینی درباره نماز و فرائض دینی از زبان خود والدین و دانش‌آموزان به منظور ترویج فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان.
- ۹- تشکیل گروه‌های آموزشی عقیدتی نور، در مدرسه که اعضای هر گروه شامل والدین، دانش‌آموز، معلم، مربی پرورشی هستند. این گروه‌ها تعالیم دینی را در قالب نمایش

به سایرین ارائه می‌دهند و دانش‌آموزان تعالیم اسلامی را به روش نمایشی و مشارکت والدین فرامی‌گیرند.

۱۰- حضور و مشارکت فعال والدین در نمازهای جماعتی که در محیط مدرسه برگزار می‌گردد و تکریم و اهدای هدایا به والدین و دانش‌آموزانی که بیشترین حضور را در مراسم و مناسبت‌های دینی و مذهبی مدرسه دارند.

۱۱- برگزاری نمایشگاه‌های ویژه با مشارکت والدین برای شناساندن آداب، سنت‌های اسلامی و شعائر مذهبی به دانش‌آموزان.

۱۲- به‌کارگیری تخصص‌های والدین در راستای تنظیم و نشر داستان‌ها، تمثیل و نکات دینی به‌منظور تقویت اعتقادات دینی در دانش‌آموزان.

یادداشت‌ها

-
۱. Identity
  ۲. Allport
  ۳. Oriented to
  ۴. Social Order Theory
  ۵. Durkhiem
  ۶. Anomy
  ۷. Population Density
  ۸. Luhman
  ۹. Paul Willaime
  ۱۰. O' Dea
  ۱۱. Statistical Package for Social Science (SPSS)
  ۱۲. Stepwise

کتابنامه

- فهیمی، بنفشه و شعریاف آقامحمدیان، و همکاران (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به ماهواره و تأثیر آن بر باورها و رفتارهای دینی مردم مشهد»، *مطالعات تربیتی و روان‌شناسی*، ش ۸، ج ۲، ۶۳-۷۸.
- پل ویلم، ژان (۱۳۷۷)، *جامعه‌شناسی ادیان*، ترجمه عبدالرحیم گواهی، انتشارات تبیان.
- ترنر، جانانان. اچ و بیلگی، ال. (۱۳۷۰)، *پیدایش نظریه‌های جامعه‌شناختی*، ترجمه عبدالعلی لهسایی‌زاده، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
- تنهایی، حسین ابوالحسن و شمسی خرمی (۱۳۸۹)، «بررسی رابطه جامعه‌شناختی باورهای دینی و سبک زندگی بر اساس نظریه و روش گافمن؛ مطالعه موردی کرمانشاه»، سال ۱۳۸۸، *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، سال سوم، ش ۶، ۱۹-۴۱.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۱)، *کنادوکاوها و پنداشته‌ها*، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- شفیعی، جمال (۱۳۸۵)، «واکاوی امنیت اجتماعی»، *فصلنامه امنیت عمومی*، سال اول، ش ۱.
- علینقی، امیرحسین (۱۳۸۱)، «جایگاه امنیت در استراتژی ملی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال پنجم، ش ۲.
- غیاثوند، احمد (۱۳۸۶)، «بررسی وضعیت رفتارهای دینی در بین دانشجویان»، *مطالعات ملی*، ش ۸، ج ۲، ۱۲۵-۱۴۴.
- کتابی، محمود و دیگران (۱۳۸۳)، «دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی»، *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ج ۱۷، ش ۲: ۱۹۲-۱۶۹.
- کیوی، ریمون و وان کاپنهود، لوک (۱۳۸۶)، *روش تحقیق در علوم اجتماعی (نظری و عملی)*، ترجمه عبدالحسین نیک گوهر، تهران: نشر توتیا.
- گار، تدرابرت (۱۳۷۷)، *چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟* ترجمه علی مرشدی‌زاد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۴)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، چاپ پنجم.
- موسوی، سیده زهرا، موسوی سید رفیع و حیدری حسین (۱۳۹۰)، «بررسی میزان پایبندی به مناسک و رفتارهای دینی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان زنجان)»، *جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، سال اول، ش ۱، ۱۴۹-۱۷۳.

نوروزی، فیض‌الله و رقیه دیوسالار (۱۳۹۰)، «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر رفتار دینی دانش‌آموزان»، فصل‌نامه علمی و پژوهشی علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلیخال، سال هفتم، ش ۲۸، ۱۹۸-۲۱۵.

همیلتون، ملکم (۱۳۷۷)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات تبیان.

Allport, G. W & Ross, M. J. Jr. (۱۹۶۷), "Personal Religious Orientation and Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. ۵, ۴۳۲-۴۴۳.

Bandura, A. (۱۹۷۷), *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice – Hall.

Cozby, Paul. C. (۲۰۰۳), *Methods in Behavioral Research*, New York: McGraw-Hill.

Desouzan, R. (۲۰۰۶), "Migration and mental health", *Psychology and Development Societies*, Vol. ۱۸, No. ۱۰, ۱-۱۴.

Durkheim, E. (۱۹۳۸), *The Rules of Sociological Method*, Glencoe, Ill, Free Press.

Maltby, John & Day, L. (۲۰۰۴), "Should Never the Twain Meet? Integrating Models of Religious Personality and Religious Mental Health", *Journal of Personality and Individual Differences*, Vol. ۳۶, ۱۲۷۵-۱۲۹۰.